

Péter Hajdú – Péter Domokos: Die uralischen Sprachen und Literaturen.

Bibliotheca Uralica 8. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1987. 608 lap.
(Gemeinschaftsausgabe des Helmut Buske Verlages, Hamburg
mit dem Akadémiai Kiadó, Budapest)

Jelen könyv az uralisztika legújabb és legjelentősebb felismeréseinek és eredményeinek szintézise. Két fő részből áll: az első rész, Hajdú Péter munkája az uráli (finnugor és szamojéd) nyelvek történetével és felépítésével, a rekonstruált uráli alapnyelvvél és az uráli nyelvek őstörténetével foglalkozik, valamint e terület areális és tipológiai vizsgálatával — beleszöve a szerző új kutatási eredményeit. Az első rész záró fejezete (V.) elének tárja az uralisztikai kutatások történetét és jelenlegi állását. Megtudjuk, hogy a III. és IV. fejezet ugyanezen szerző Uráli nyelvrokonaink (Tankönyvkiadó, Budapest. 1978) című művéből származik, mely azóta a magyar főiskolákon és egyetemen folyó uralisztikai stúdiumok alapművévé vált. Ugyanez mondható el Domokos Péter Handbuch der uralischen Literaturen (Studia Uralo-Altica 18. Szeged. 1982) című munkájáról, amelyből a második rész származik, ez az uráli irodalmak keletkezésével és rövid történetével foglalkozik.

E rövid összefoglaló bemutatás után nézzük az egyes fejezeteket. Az I. fejezet az uráli nyelvek történeti és szerkezeti problémáit tárgyalja (kb. 25 millió beszélőt véve figyelembe), s az egyes nyelveket (4 ugor, 2 permi, 2 volgai, 7 balti-finn, a lapp és 4 szamojéd nyelvet) a tudomány legújabb állása szerint részletesen bemutatja. Közben nemcsak a szó szoros értelmében vett nyelvészeti információkat kapunk, hanem fontos történelmi-geográfiai, demográfiai, dialektológiai és a nyelvi érintkezésekre vonatkozó adatokat. A nagyközönség előtt például bizonyára kevéssé ismert, hogy a magyarban iráni, kaukázusi, török (a honfoglalás előtti időkből kb. 300), bizánci-görög, szláv (500–600), német (kb. 2.000), latin (legalább 2.000), francia, olasz, román és egyéb jövevényszavak vannak. 1968-ban 14.500.000 volt a magyarok száma, a magyarul beszélőké és magukat magyaroknak vallóké pedig 1980-ban 16 millió. A másik nagyobb uráli (finnugor) nyelv a finneké, kereken 5 millióan beszélik. A finnben mindenekelőtt balti, germán és szláv jövevényszavak vannak (az ősfinn időszakból), valamint újabb svéd (kb. 2000) és orosz (kb. 100) szóátvételek.

Itt kell megemlíteni, hogy a szerző — noha utal a nemzetközi kultúrszavakra — a rengeteg angol átvételre alig tér ki. Majdnem valamennyi európai nyelvben előforduló jelenség ez, mely megért volna egy esetleg kritikus — lásd a hetvenes években Magyarországon folyó vitát az idegen szavak használatáról —, egyértelmű állásfoglalást. Másik probléma adódik a lapp nyelv esetében, ahol a szerző a nyolcvanas évek felismeréseit (Mikko Korhonen Johdatus lapin kielen historiaan — Bevezetés a lapp nyelv történetébe (Helsinki 1981) című művén kívül) nem veszi figyelembe, noha különösen Norvégiában és Svédországban jelentős nyelvpolitikai (Egy új északi lapp norma nyelvi tervezése — Davvin) és nyelvkontaktológiai (Fuskis, Fidus) eredményeket értek el. A nyolcvanas évek legújabb kutatási eredményeinek figyelmen kívül hagyása (főként a három nagy finnugor nyelvű országon, Magyarországon, Finnországon és a volt Szovjetunióon kívül) sajnos az uralisztikai kutatások történetét és jelenlegi állását tárgyaló V. fejezetben is megállapítható, bár a szerző lábjegyzetben (450) utal áttekintése rövidségére és az uralisztikára, mint nemzetközi tudományágra. Egy 1987-ben megjelent, alapvető fontosságú uralisztikai kézikönyvnek kritikus szemmel figyelembe kellett volna vennie ezeket az újabb eredményeket és a régebbi, már ismertekre (lásd a szerző összefoglaló műveit a hatvanas és hetvenes évekből) csak utalni kellett volna.

E kritikai, talán kissé szubjektív észrevétel ellenére egyértelmű elismerés illeti a szerzőt különösen az uráli nyelvek szigorú gondossággal és pontossággal kidolgozott szintéziséért és ugyanúgy a következő fejezetekért.

A II. fejezet az uráli alapnyelv modern bemutatása, a III. pedig az uráli nyelvek őstörténetét tárgyalja. Ez a két fejezet, valamint a IV. fejezet valóban a tudományok

jelenlegi állása szerint készült és a régészet, az őstörténet, a néprajz és a nyelvtörténet legújabb felismeréseit tartalmazza. Különösen figyelemre méltó az uráli és a finnugor időszak társadalomának leírása a szókincs alapján; olyan kutatómunka, mely a jövőben az interdiszciplináris kutatási eredményeknek köszönhetően bizonyára jobban előtérbe fog kerülni. A könyv legértékesebb felismeréseinek egyike az uráli nyelvek új fejlődési modellje (313), mely bemutatja ezen nyelvek „lineáris” leszármazását a proto-uráli nyelvből. Ezt a „lineáris” modellt az ismert családfa-moddal állítják szembe. Hajdú Péter a XIV. nyelvész világtalálkozásra, Berlinben tárta új modelljét a tudományos nyilvánosság elé. Azon véleményének adott hangot, hogy a mai nyelvek és az alapnyelv közé feltételezett, másodlagos alapnyelvek vannak beiktatva, melyek létezését erősen kétségbe vonják. Az uráli nyelvek többé-kevésbé közvetlenül levezethetők a szintén hipotetikus proto-urálból. Ezen nyelvek kölcsönös viszonya tipológiai paraméterek alapján grafikusán ábrázolható (vö. Hajdú: *Möglichkeiten einer "linearen" Abstammung uralischer Sprachen*. In: *Abstracts der Sektionsvorträge und Rundtischgespräche des XIV. Internationalen Linguistenkongresses*. Berlin, 1987. 470).

Az uráli nyelvek grafikus ábrázolása tipológiai paraméterek alapján a IV. fejezetben található (Az uráli nyelvek areál tipológiai vizsgálata), melyben a következő alcímek szerepelnek: Nyelvtipológia, Univerzálék, Areális nyelvészet, Az uráli nyelvek tipológiai áttekintése. A húsz kiválasztott nyelvi paramétert tartalmazó táblázat (394) képezi az alapját az uráli nyelvek egymáshoz való viszonyát tipológiai paraméterek alapján bemutató ábrának: az egyes nyelvek, illetőleg nyelvcsoportok ezen az ábrán bizonyos rendben helyezkednek el, és nyolc paraméter izoglosszái (kvantitás, duális, több funkciós alapalak, belső/külső esetragok, *š* — preteritum, infinitivus-*ni*, konverzió, SVO-tendencia) vonulnak végig úgy, hogy az ábrázolni kívánt nyelvet körülhatárolják. Azt a nyelvet, amelyben az illető paraméter hiányzik, az izoglossza elkerüli, azt viszont, amelyet $\pm$ előjel jellemez, nem körbeöleli, hanem átmettszi.

A genetikai leszármazást illusztráló sémákhoz képest ez az ábra persze kicsit bizonyosnak tűnik, de a nyelvek közötti tipológiai egyezéseket a maguk — néha abszurd — valóságában mutatja be (vö. Az uráli nyelvek tipológiai csoportosítása. 408).

A II. rész az uráli irodalmak keletkezését és rövid történetét vázolja; olyan egyedi vállalkozás, mely elsősorban a kis uráli irodalmakat ismerteti meg széles nyilvánossággal és ezáltal bevezeti őket a világirodalom áramába. A szerzőnek az a véleménye, hogy napjainkban az irodalom is a finnugrisztika (uralisztika) szerves részének tekinthető. A bevezetőben konkrét, bizonyító erejű példákkal támasztja alá e felfogását.

A három nagy uráli irodalom (magyar, finn, észt) rövid tárgyalása után a kisebb irodalmak (mordvin, cseremis, votják, zürjén, permják, vogul, osztják, jurák, karél, lapp, vót, inkeri, vepsze, liv és szőlőkup) következnek. Ezek első, összefüggő bemutatása adja a II. rész tudományos jelentőségét. Kár, hogy ezúttal hiányoznak azok az irodalmi „kóstolók” (két nyelven: az eredeti nyelven és német műfordításban), melyek annak idején Domokos Péter Az uráli irodalmak kézikönyve (Szeged. 1982) című művét ízesítették.

A könyv egy nagyon hasznos regiszterrel (az I. és a II. részben előforduló összes szerzőnevet tartalmazza, míg a tárgymutató „gyakorlati okból” csak az I. részre szorítkozik!?) zárul, melyet Kovács Magdolna készített. Nem utolsó sorban dicséret illeti a pontos, szakszerű fordításért Haader Leát.

Befejezésül ezt a (nem csak oldalszámát tekintve) nagy művet a hazai és külföldi uralisták (finnugristák) nélkülözhetetlen kézikönyvének nevezhetjük. Bevezeti olvasóját az uráli nyelv-, őstörténet- és irodalomkutatásba, elemzi a különböző nyelvészeti kutatási módszerek alkalmazhatóságát és több rokontudomány szükséges bevonását, s ezáltal használható egyetemi tankönyvként ugyanúgy, mint lexikon jellegű szakkönyvként nyelvészek, néprajzkutatók és filológusok számára.

BRADÉAN-EBINGER NELU